

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертаційну роботу *Лелюк Олени Олександрівни*
**«Стилістика і прагматика синтаксичних конструкцій
із підрядним компонентом причини в українській художній
прозі 90-х років ХХ – початку ХХІ століття»,**
подану до захисту (спеціалізована вчена рада К64.053.05
у Харківському національному університеті імені Г. С. Сковороди)
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.01 – українська мова
(Харків, 2018. – 214 с. комп'ютерного друку)

Категорія причини є багатоаспектною та неоднорідною, оскільки відбиває складні процеси об'єктивної дійсності та мисленнєвої-мовленнєвої діяльності людини. Сучасні мовознавчі дослідження зосереджують увагу на засобах вербалізації категорії причини, у яких людина постає і суб'єктом діяльності, і суб'єктом різних ситуацій спілкування. З огляду на це важливими є студії, присвячені мовному вираженню причини, що здійснюються на різноманітному за стильовою належністю матеріалі.

У пропонованому дослідженні Лелюк О. О. висвітлено стилістичні та прагматичні аспекти характеристики складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини, що функціонують в українській художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Актуальність роботи визначається потребою здійснення комплексного аналізу складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини як складника синтаксичної системи сучасної української літературної мови. Системний аналіз цих синтаксичних одиниць викликаний також необхідністю теоретичного обґрунтування їх функційних особливостей із погляду стилістичного та комунікативного синтаксису.

Комплексний підхід до висвітлення предмета дослідження потребував вироблення теоретичної бази, яка повною мірою забезпечує загальне

концептуальне підґрунтя роботи й чітко визначає критерії опису фактичного матеріалу. Застосовувана методика аналізу зумовлена загальними тенденціями розвитку сучасної лінгвістики.

Безперечною є **наукова новизна**, яка полягає в тому, що в роботі вперше представлено й узагальнено матеріал, який дає підстави для вивчення структурно-семантичних, функційно-стилістичних і комунікативно-прагматичних особливостей реалізації складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини в текстах художньої прози 90-х років ХХ – початку ХХІ століття.

Теоретичне значення дисертації О. О. Лелюк визначається розширенням кола досліджень із синтаксису, стилістики і прагматики української мови, доповненням класифікації різновидів складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини за критеріями їхньої структурно-семантичної та комунікативно-прагматичної організації. Здійснений аналіз, без сумніву, може слугувати основою для подальшого вивчення цього виду конструкцій і зразком для дослідження інших типів складнопідрядних утворень.

Зроблені дослідницею спостереження, узагальнення та висновки, залучений до аналізу фактичний матеріал можуть бути використані під час розроблення та викладання курсів «Синтаксис сучасної української літературної мови», «Стилістика сучасної української мови», «Комунікативна лінгвістика» та «Лінгвістична прагматика»; для написання дослідницьких праць із відповідних галузей науки, а також навчально-методичної літератури з указаних навчальних дисциплін. Викладене зумовлює **практичне значення** роботи.

На особливе схвалення, як на наш погляд, заслуговує **фактичний матеріал**, дібраний з оригінальних прозових творів 90-х років ХХ – початку ХХІ століття – періоду, у якому, з одного боку, закріплена традиційна синтаксична організація складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини, а з другого, знаходять відбиття новітні процеси,

пов'язані з різноманітними стильовими пошуками. Це забезпечує об'єктивність і глибину простежуваних закономірностей.

Здійснене наукове дослідження з авторським підходом до аналізу особливостей реалізації складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини як активного художньо-виражального засобу й продуктивної комунікативної одиниці в текстах української художньої прози зазначеного періоду є самостійним і становить **особистий внесок** здобувача в розвиток лінгвістичної науки.

Аргументованість узагальнень і достовірність висновків забезпечує, по-перше, належно обґрунтована теоретична база; по-друге, застосування лінгвістичних методів аналізу, що відповідають поставленим завданням та специфіці досліджуваного матеріалу.

Дисертаційна робота О. О. Лелюк має вмотивовану структуру, що відповідає змісту й характеру дослідницьких завдань і підпорядковується її науковій меті.

У вступі визначено актуальність дисертації, сформульовано мету роботи, її завдання, викладено об'єкт і предмет дослідження, методи аналізу, окреслено наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їх апробацію.

У першому розділі «**Теоретичні засади вивчення складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини**» викладено історію вивчення структурно-граматичної організації аналізованих синтаксичних одиниць. Дисертантка цілком закономірно звертається до огляду робіт із зазначеної проблематики, зокрема, для висвітлення поглядів сучасних дослідників синтаксичної стилістики на складнопідрядні конструкції із підрядним компонентом причини, при цьому підкреслює недостатню вивченість останніх як засобу експресивного синтаксису. Зауважує те, що комунікативна організація цих речень також потребує системного дослідження. Слід відзначити, що дисертантка дуже уважно відстежує наукові здобутки у вивченні обраних конструкцій, з'ясовує важливі, але не

розглянуті докладно питання й обґрунтовує необхідність здійснення системного аналізу. Лелюк О. О. аргументує доцільність різноаспектного дослідження складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини як цілісних синтаксичних утворень.

Рациональним видається те, що теоретичне підґрунтя, необхідне для розв'язання конкретних дослідницьких завдань, подано безпосередньо в присвячених їм розділах, що відповідним чином концентрує виклад матеріалу.

Другий розділ дисертації **«Структурно-семантичний аналіз складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини як підґрунтя їх вивчення з погляду стилістики і прагматики»** містить дослідження вказаних конструкцій як окремих синтаксичних одиниць елементарної будови, у яких, зокрема, визначено різновиди за суб'єктом дії – односуб'єктні, двосуб'єктні. Проте, на наш погляд, визначення односуб'єктних конструкцій потрібно формулювати не як такі, «де один суб'єкт виконує різні дії, наприклад: *Цьому чоловіку не потрібні були гроші, адже був син багатого бразильського плантатора*» (с. 54), а в яких роз'яснення причини в підрядній стосується одного суб'єкта, представленого в головній.

Цілком доречно подано характеристику цих речень за ступенем зв'язаності з контекстом.

Докладно проаналізовано, з поданням структурних схем неелементарні складнопідрядні конструкції з підрядним компонентом причини. Зокрема, зосереджено увагу на позиції цих конструкцій у складі багатоконпонентних утворень, при цьому простежено смислове навантаження підрядної частини. Але зауважмо, що деякі приклади до пункту в) на с. 61, у якому заявлено те, що підрядна причинова є компонентом-висновком, не демонструють цієї семантики, а мають лише суто причинове значення, як-от: *«...під ноги їй поклали подушку з гаптованого оксамиту, бо нова герцогиня була малою на зріст»*.

Дисертантка не тільки виділяє моделі структурної та формально-синтаксичної організації складних багатокомпонентних речень із причиновою частиною (тричленні, чотиричленні, п'ятикомпонентні), а й характеризує всі наявні в них синтаксичні зв'язки. У всьому багатстві виявленої семантики хочемо уточнити один нюанс: на с. 70 у наведеній ілюстрації «...бо ще один прискіпливий мамин погляд, і вона не втримається, розповість...» ми б визначали для сурядного зв'язку значення не послідовності подій, а наслідку.

В окремому пункті 2.1.2 увага зосереджується на факультативних формах функціонування вказаних конструкцій: з графічно розмежованими частинами, з нульовим головним складником та інших, що підтверджує різноманітність їхнього вияву та скрупульозність аналізу.

Заслуговує на схвалення те, що дисертантка завжди акцентує увагу на власному потрактуванні досліджуваних синтаксичних явищ. Розглянуто також парцельовані конструкції як факультативну форму реалізації складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини, встановлено ступінь зв'язності парцелята зі значенням причини та базової структури. У дисертації визначено функції парцельованих складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини – конструктивну, описову, смислотвірну, емотивну, логічну.

У спеціальному підрозділі вперше проаналізовано неповні складнопідрядні конструкції з підрядним компонентом причини, встановлено безпосередній чи опосередкований семантико-синтаксичний зв'язок між репліками. Водночас чомусь не вказується тип цих неповних речень як контекстуальних.

Цілком правомірно досліджується використання зазначених одиниць у ролі вставлених конструкцій, зокрема висвітлено їх структуру, семантику, змістовий зв'язок із компонентами матричного речення.

Докладно характеризується семантико-граматичне оформлення складнопідрядних конструкцій з підрядним компонентом причини.

Грунтовність виявляється в дослідженні семантичних різновидів зазначених конструкцій із погляду відтворення в змісті головної та підрядної частин реалій об'єктивної дійсності чи характеристики мотивів, учинків, станів.

Третій розділ **«Функційно-стилістичний аспект реалізації складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини в художніх творах сучасних українських прозаїків»** присвячено текстотвірному потенціалу розглядуваних речень, які забезпечують локальну та глобальну зв'язність, а також цілісність тексту, сприяють розкриттю мікротеми та формуванню цілісної теми. У результаті дослідження доведено, що ці конструкції є потужним виражальним засобом, зокрема, беруть участь у створенні пейзажів, описів місцевості та інтер'єру, портретних описів тощо, а також оформляють композиційні елементи різножанрових творів аналізованої художньої прози. Простежується роль складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини як інструмента аргументації та обґрунтування висловленого.

Науковий інтерес становить і здійснене вивчення цих речень як одиниць експресивного синтаксису. Дисертантка застосовує елементи трансформування конструкцій, щоб простежити посилення актуальності викладу залежно від зміни модальності однієї із частин. Розкриває реалізування стилістичного потенціалу складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини у вставлених конструкціях.

У четвертому розділі **«Комунікативно-прагматичний аналіз складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини, що функціонують у текстах сучасної української художньої прози»** дисертантка простежує значний комунікативний потенціал складнопідрядних конструкцій із підрядним компонентом причини. Крім того, аналізує прагматичні типи: констативи, директиви, квеситиви – та особливості їх функціонування в художніх творах означеного періоду. Подано докладну характеристику вживання складнопідрядних конструкцій із підрядним

компонентом причини в різних формах внутрішнього і зовнішнього мовлення.

Переконливим аргументом особливостей функціювання є встановлення відсоткового співвідношення різновидів конструкцій, що подається в аналітичній та висновкових частинах.

Позитивно оцінюючи в цілому проведене дисертанткою дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Подекуди трапляється термінологічна нечіткість, наприклад: на с. 80 характеризується репліка-звертання, але вважаємо, що це репліка-питання, або репліка-акція: «– *Ов!* – сказав він, побачивши мене. – *Чого такий сірий та кислий?*» – та на с. 83 репліки-відповіді трактуються як *репліки-ствердження*.

2. Непослідовно визначається частиномовна належність присудків (зокрема *не потрібні, не повинні*) на с. 93, тільки вказується, що це присудкове слово.

3. Вважаємо відокремленим означенням, а не присудком сполучення *нездатні підвестися* на с. 93 у реченні: *Вони падали з сідельників, падали в грязюку, нездатні підвестися, бо зверху знову хтось падав, причавлюючи до брудної осінньої землі, заливаючи кров'ю.*

4. Виходячи з позицій, що складнопідрядні речення з підрядною причини належать до конструкцій розчленованого типу, вважаємо досить умовним поділ дисертанткою підрядних частин причини, винесених у парцелят, як таких, що пояснюють додаток або деталізують лише присудок. Наприклад: «...*Філіпп криво й уїдливо посміхався. Бо де ж тому святоші знати?*» (с. 77). Очевидно те, що підрядна характеризує не тільки присудок *посміхався*, а й групу присудка *криво й уїдливо*.

Усі висловлені зауваження та побажання не є принциповими для кваліфікації дисертаційної роботи О. О. Лелюк як завершеного наукового дослідження. Висновки достатньою мірою відбивають зміст здійсненого аналізу. Основні положення відображені в 12 публікаціях, із яких 9 статей

надруковано у фахових виданнях, затверджених МОН України, 4 – у вітчизняних фахових виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах; одна – у закордонному галузевому науковому виданні. В авторефераті повністю відбито зміст дисертації.

Вважаємо, що наукове дослідження «Стилістика і прагматика синтаксичних конструкцій із підрядним компонентом причини в українській художній прозі 90-х років ХХ – початку ХХІ століття» повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а також спеціальності 10.02.01 – українська мова та пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМ України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ України № 656 від 19 серпня 2015 р., 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.). Авторка дослідження, Лелюк Олена Олександрівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Ю. І. Калашник
Ю. І. Калашник

